

## **ВІЧЕ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ЯК ІНСТИТУТ ПРЯМОГО НАРОДОВЛАДДЯ**

Демократичні традиції України мають давню історію. Першим досвідом створення і функціонування демократичного інституту було народне віче Київської Русі.

Сучасні дослідники історії вітчизняного парламентаризму розійшлися у висновках: частина дослідників вважає віче і боярську думу органами народовладдя і представницької влади в Русі, інші наголошують, що такий інститут, як віче, не мав системи представництва, компетенції, термінів скликання, процедури, а головними функціями його були комплектування народних ополчень та обрання військових ватажків.

Історики українського права Р.Лашенко, С.Дністрянський, С.Чубатий, С.Федорів вирізняли давню українську державу серед європейських саме за ознакою народовладдя і визначали владу віча як верховну. Так, С.Дністрянський писав: «Українська держава несе в собі довгу передісторію парламентаризму, що починається саме з існування віча княжої доби, коли функціонування останнього надавало правлінню київських князів найбільш демократичного характеру». М.Грушевський висловлював свою думку менш категорично: «В моменти поважливі віче виступало як справжній суверен». В умовах київської централізації віче залишалось у ролі надзвичайного органу і лише з упадком централізації держави, вважає вчений, «починає знову прокидатися політична самоуправа».

З утворенням держави в Київській Русі продовжували діяти народні збори окремих племен, але особливо поширеним політичним явищем державного життя вони стали у XI–XII ст. Літопис засвідчує традицію: «Новгородци бо изначала, и смоляне, и кыяне и полочане и вся владе яко-же на думу на вече сходятся...» (Лавр, 1176 р.). Вічовий звичай був поширений у всіх князівствах. Поступово місце племінних народних зібрань заступили віча головних міст князівств. Першу епоху історії народних зібрань – племінну – змінила друга епоха (IX–X ст.), коли віче перебувало в процесі переходу до міського. Саме тоді для вирішення справ сходились в головні міста земель жителі пригородів, «лучшие люди», «старцы градские» на народні зібрання. У XI–XIII ст. ця форма влади набуває розвитку.

Скликання віча, судячи з літописів, нерідко викликалось надзвичайними обставинами – зовнішньою загрозою, необхідністю покликання князя, його утвердження чи зміщення тощо. При цьому частіше віча скликались за ініціативою князя. Так, 987 р. «созва Володимер бояры своя и старцы

градские», які вирішили направити в інші країни посланців для ознайомлення з різними релігіями. «Й бысть любя речь (их) князю и всем людем», які, мабуть, були присутніми при цьому або спеціально зібрані і проінформовані (Лавр, 987 р.). 1097 р. Святополк «созва бояр и кыян» для вирішення справи щодо обвинувачення Давидом князя Василька (Іпат'єв, 1097 р). У Новгороді 1148 р. князь наказав «сзвонить вече». Очевидно, сам князь змушений був звертатися до віча за рішенням і підтримкою, коли цього вимагали обставини і коли його авторитет був недостатнім.

Про порядок скликання віча маємо літописні свідчення і з ініціативи самого народу (за підрахунками науковців понад двадцять). Як правило, їх викликали надзвичайні обставини. Так, у першій прямій згадці про віче в Белгороді з приводу його облоги печенігами 997 р.: потерпаючи від голоду, белгородці «створиша вече в городе и реша:...» дадимся печенегом» (Лавр, 997 р). У 1068 р. кияни, зазнавши поразки від печенігів, «прибегоша Киеву, и створиша вече на торговищи, и реша, пославшеся князю: «Се половин росулися по земли; дай, княже, оружие и кони, и еще бьемся с ними». Але князь Ізяслав не послухався і тоді кияни розгромили його двір, звільнили з ув'язнення Всеслава «й прославиша и среде двора княжа» (Лавр, 1068 р.). 1113 р. після смерті Святополка на десятий день кияни скликали віче, пославши до Володимира Мономаха, закликаючи: «поиде, княже, на стол отен и делен» (Лавр, 1113 р.).

Спосіб скликання народних зборів зазвичай літописці фіксують як «звонити вече», «созвонити вече». У Києві скликання віча часто відбувалось через глашатаїв- («бирючей»). У Новгороді тривалий час дзвонили у спеціальний вічовий колокол.

Місцем вічових зібрань правили площі біля головного храму міста, княжі двори чи «торговищи», де могла вміститись значна кількість народу. За свідченням літописців, у Києві місцем зібрань був Ярославів двір, найбільш багатолюдних – на площі перед Софіївським собором. Як правило, такі віча збирались за ініціативою князя. Стихійні віча частіше за все збирались «под Угорським», «у Турови Божнице», «на торговищи» (ймовірно – на Подолі).

Мали місце вічові зібрання і під час походів за участю народного ополчення.

Участь у вічових зборах розумілась у Давній Русі, ймовірно, як право, яке належало усім вільним, їх склад вказувався спочатку за назвою племені (племен), а згодом за назвою міста, землі – «кыяне», «полочане», «новгородци», «суждальци» та ін. Право участі у вічі головного міста землі поширювалося і на жителів передмістя, інших мешканців землі. Тож загальною нормою порядку вічових рішень головного міста була підлеглість їм населення землі.

Зібрання і рішення вважались легітимними, аби кількість була достатньою, щоб прийняте рішення могло бути прийнятним для всієї землі або підтримано при необхідності достатньою силою. У вічових зборах за Ініціативою князя літописці називають серед учасників князя, бояр, дружину, тисяцького, посадника, митрополита в Києві, купців, «лучших людей», «старцев градских», а також «менших», «худих», «черних», смердів. Право участі в народному зібранні не підкріплювалось обов'язком такої участі.

Процедура вічових зібрань теж опрацьовувалася як форма прямого народовладдя, віче не відрізнялось складною процедурою, а останній не надавалось, як правило, суттєвого значення. Якщо пропозиції ініціаторів віча не викликали незгоди або суперечок, то питання вирішувалось швидко і однозначно. Своє схвалення чи незгоду учасники віча висловлювали у виступах, дебатах або голосними криками.

Таким чином, літописні дані характеризують віче в Київській Русі як верховний демократичний орган влади. Це дійсно народне зібрання, важлива складова державного механізму. Наявні демократичні традиції соціально-політичного життя в Київській Русі спростовують спрощене тлумачення її державного ладу, взаємин народу і влади, форми правління як феодальної монархії.